

ЦЕНТЪР ЗА ИЗСЛЕДВАНЕ НА ДЕМОКРАЦИЯТА

ОБЩЕСТВЕНОТО МНЕНИЕ ЗА ЧУЖДЕСТРАННИТЕ
ИНВЕСТИЦИИ

Април 1993

София

ОБЩЕСТВЕННОТО МНЕНИЕ ЗА ЧУЖДЕСТРАННИТЕ ИНВЕСТИЦИИ

Преките чуждестранни инвестиции в преходния период в България

Проект спонсориран от Международен център за икономически
растеж

ОБЩЕСТВЕННОТО МНЕНИЕ ЗА ЧУЖДЕСТРАННИТЕ ИНВЕСТИЦИИ

В сравнение с другите страни от Централна и Източна Европа -Унгария, Чехия, Словакия и Полша, чуждестранните инвестиции се оказаха сравнително ново явление за българската икономика. Поради това общественото мнение за тях е все още в процес на оформяне. Ролята на изследователите, масмедииите и на самите чуждестранни инвеститори за насърчаване на обществената подкрепа и възприемане на чуждестранните инвестиции е от особено значение. Това ще допринесе за успеха, както на направените вече инвестиции, така и за тяхното привличане в страната за в бъдеще.

Центърът за изследване на демокрацията проведе през април 1993 г. проучване на общественото мнение *"ПРИВАТИЗАЦИЯТА И ИКОНОМИЧЕСКИТЕ РЕФОРМИ"* спонсорирано от Центъра за международно частно предприемачество (CIRE) и Международния център за икономическото развитие (ICED). Един от основните блокове въпроси в него беше *"ЧУЖДЕСТРАННИТЕ ИНВЕСТИЦИИ"*. Бяха изследвани мненията на 1900 лица въз основа на репрезентативна двустепенна извадка по избирателните списъци. Методът на регистрация беше пряка анонимна анкета.

Подобна методика и въпросник бяха използвани в миналогодишното изследване на приватизацията. Това дава възможност за проследяване на динамиката в общественото мнение. В редица други изследвания, които Центърът проведе през тригодишния си период на съществуване, темата за чуждестранните инвестиции многократно е засягана. Така че настоящият анализ се основава не само на специалното изследване, спонсорирано от ICED, но и на другите изследвания на Центъра.

1. ПРЕГЛЕД НА ОБЩЕСТВЕННОТО МНЕНИЕ (ОМ) В БЪЛГАРИЯ

За да се разбере по-добре общественото мнение по отношение на чуждестранните инвестиции, е необходимо да се имат предвид някои особености на ОМ в България, регистрирани при изследванията му през последните три години и половина:

(1) ОМ в България може да се характеризира като много консервативно и с ниска динамичност. Това означава, че оценката по даден въпрос, човек или партия се променя много бавно. Важно е да се подчертае, че това се отнася само до "ориентири", които са с висока политическа натовареност.

(2) ОМ се характеризира и с много висока степен на **противоречивост**

по отношение на конкретни въпроси. По време на анкетиранията се установи, че объркаността и неувереността на хората понякога са толкова големи, че са достатъчни няколко минути разлика и респондентът започва да избира противоположните отговори на сходни въпроси. Обясненията за това мнозина виждат в преходното състояние на българското общество. Разрушени са основните идеологически ориентири за хората, а новите бързо изчезват, след като са се изявили.

(3) Политическата поляризация предопределя голяма част от оценките и очакванията на ОМ. Избраната партия предопределя предпочитанията на респондента по целия спектър от неполитически проблеми. Много често се наблюдават сериозни противоречия между "икономическия" интерес на респондента и неговата оценка по съответния въпрос.

(4) Важна особеност на ОМ в България са силните статистки настроения. Подобно на други страни в Източна Европа значителен дял от населението - между 45-55% - отдава своите предпочитания предимно на държавната намеса и разчита главно на правителството.

(5) Голямо влияние на авторитета - достатъчно е една неизвестна личност да заеме висока институционална позиция и общественото мнение започва силно да се съобразява с нейните мнения.

2. СТРУКТУРА И ДИНАМИКА НА ОБЩЕСТВЕНИТЕ НАГЛАСИ КЪМ ЧУЖДТЕ ИНВЕСТИЦИИ

За разлика от страни като Унгария, Полша, Чехия и Словакия в България проблемът за опасностите от чуждите инвестиции е предимно "теоретичен". Показателно е, че ако при сложни въпроси, например икономически (въпроси за приватизацията) или външнополитически (въпроси за отношението към ОНД), 30% до 50% от респондентите нямат мнение, то при въпроси, засягащи чуждите инвестиции, този процент е между 16-23%.

Първите данни, с които разполагаме за общественото мнение за чуждите инвестиции, е от след-изборното изследване на ЦИД от лятото на 1990 година. Това изследване е симптоматично в много отношения със своите резултати. На въпроса "Дали може страната да излезе от кризата без чужди инвестиции?" 26,3% от запитаните отговарят с "да", а 52,1% с "не", (21,6 % - нямат мнение). Може да се твърди, че за периода 1990-1993 година именно това разпределение на общественото мнение е запазено. На периодично задавания въпрос "Необходими ли са западните инвестиции за страната?" са получени следните отговори:

	пролет 90	пролет 91	есен 91	пролет 92	есен 92
Да	65.9%	62.6%	62.0%	63.0%	65.1%
Не	18.0%	20.4%	19.5%	16.9%	16.9%
Не знам	16.1%	17.0%	18.5%	20.1%	18.0%

Както се вижда от таблицата, може да се твърди, че положителното отношение към чуждите инвестиции е запазено през целия тригодишен период .

Интересно е в този план да съпоставим и мнението на "бизнес елита" на страната. Въпреки че бизнесмените виждат в чуждестранните инвеститори конкуренти, отношението им към тях е положително. 28,8 от изследваните 1200 бизнесмени са посочили, че притокът на чуждестранен капитал има изцяло положителен ефект, 61,7% считат, че чуждите инвестиции водят до положителни и отрицателни резултати и само 4% са посочили, че чуждите инвестиции водят до негативни последици в икономическия и социален живот. *(Изследването на "бизнес елита" беше проведено в края на 1992 с извадка от 600 мениджъри на държавни предприятия и 600 собственици на частни фирми).*

3. ОЧАКВАНИЯТ ЕФЕКТ ОТ ЧУЖДЕСТРАННИТЕ ИНВЕСТИЦИИ

Оценката на обществото за чуждестранните инвестиции е свързана с очакваните резултати от тяхното навлизане в страната. На въпроса "Крият ли опасности чуждите инвестиции за страната" през април 1991 година 35,7 % са казали "да", 45,0% са отговорили с "не". През есента на 1991г. съответно 32,9% смятат чуждите инвестиции за опасни и 44,2% - че не са опасни. В изследването за приватизацията през април 1992 съотношението в полза на чуждите инвестиции е съответно 41,5% на 30,1%. Очевидно нарастването на чуждите инвестиции не коригира общественото мнение в това отношение. Съмненията и критичното отношение към този феномен трябва да се схващат в общите тенденции на общественото мнение. Значителна част от обществото е настроена негативно към всички промени. Това е значителна част от населението, която счита, че реформите в страната облагодетелстват Запада. През септември 1991 г. 16,0% са били напълно съгласни с твърдението, че "Западът само ни използва", 15,8% са донякъде съгласни. Не се съгласяват с това становище 48,9% от респондентите. Колебят се 19,3%.

Интерес представляват очакванията на работещите за последиците от евентуалното закупуване на техните предприятия от чуждестранни компании. Изследването през април показва, че според 24,8% това ще доведе до съкращения на персонала, 17% считат, че ще се увеличат заплатите, 15,6% - че ще се подобри дисциплината, 14% - че ще се повиши качеството. Работещите оценяват закупуването на предприятието от чуждестранен купувач като съществена промяна на начина на производство. Преобладават очакваните положителни ефекти върху икономическото състояние на предприятието - рационализация на труда, премахване на излишъка от работна сила, подобряване на дисциплината. Но в личностен план се предполага, че този процес ще засегне негативно значителна част от работещите. Опасенията от масово съкращаване на работна сила, интензификация на труда и други определят колебливото предпочитание на българските работници да работят в чуждестранна компания.

На въпроса *"Чия собственост предпочитате да бъде предприятието, в което работите?"*, отговорите се разпределят, както следва:

в държавно	34,7%
няма значение	23,2%
частно предприятие (българско)	8,1%
собственост на персонала	6,8%
предприятие с чуждестранно участие	6,2%
собствена частна	4,4%
кооперативна	4,4%
друго	5,0%
не може да прецени	7,2%

Важен индикатор за ефекта от чуждите инвестиции е влиянието им върху икономиката сега и след пет години. Чрез въпроса "Какво влияние в икономиката притежават (в момента и след 5 години) следните групи хора?" се прави опит да се характеризира общественото възприемане и очакване за бъдещето влияние на тези групи хора. Отговорите се разпределят по следния начин:

Групи	Сега	След 5 години	Сега	След 5 години	Сега	След 5 години	Сега	След 5 години
	голямо	голямо	средно	средно	малко	малко	не мога да преценя	не мога да преценя
Банкери	42.9%	51.9%	17.0%	9.0%	8.5%	2.6%	30.7%	36.5%
Чиновници	37.7%	21.8%	17.3%	18.8%	13.5%	18.6%	31.5%	40.1%
Спекулантите	55.6%	21.2%	11.0%	10.6%	10.8%	30.1%	38.2%	22.6%
Политиците	51.9%	33.3%	16.2%	19.6%	9.0%	11.1%	22.9%	35.9%
Чуждестранните инвеститори	15.7%	39.0%	13.3%	13.9%	31.3%	6.8%	39.7%	40.3%

Очевидно според ОМ ролята на чуждестранните инвестиции в икономиката сега е незначителна. Само 15,7% от респондентите считат, че влиянието на чуждия капитал е значително, 55,6% от респондентите считат, че спекулантите доминират в икономиката, 51,9% политиците, 42,9% банкерите.

Според преобладаващите очаквания ситуацията ще се измени драстично след пет години. В икономиката ще доминират банкерите, а ще намалее ролята на спекулантите, политиците и на държавните служители. Най-съществена промяна ще настъпи в ролята на чуждестранните инвеститори, чието влияние в икономиката ще ги превърне във "втората сила".

Ако сравним мненията на населението с тези на "бизнес елита" относно влиянието на чуждестранния капитал в страната сега, се оказва, че бизнесмените оценяват това по-високо влияние. Според 12,9% от представителите на бизнес елита влиянието на чуждестранния капитал у нас вече е голямо, според 20,6% - средно и малко - 55.1%.

Проучванията на ОМ за чуждите инвестиции регистрираха един характерен и за други икономически дискусии в страната феномен. Когато въпросът е зададен достатъчно абстрактно, например "Необходими ли са чуждите инвестиции за България?" или "Одобрявате ли навлизането на чуждите инвестиции в страната?", делът на респондентите с положителна нагласа е над 60%, когато обаче въпросите се конкретизират до личния хоризонт и непосредствения опит на интервюираните, картината съществено се променя - търпимостта и толерантността рязко спадат.

Показателни в това отношение са въпроси, които ЦИД е използвал през есента на 1991*година. На въпроса "Дали може да се разреши притежаването на собственост от чужди граждани" се получиха следните резултати:

"Да - могат да притежават"	35,4%
"Не трябва да могат да притежават"	41,9%
"Не може да прецени"	22,7%

На въпроса "Дали да се разреши на чужди граждани да купуват земя", отговорите са още по-показателни:

Да им се позволява	9,7%
Да не им се позволява	66,7%
Не може да прецени	23,6%

През пролетта на 1992 г. бяха отново зададени същите въпроси. Почти сходните данни ни карат да мислим, че в това отношение общественото мнение в страната на този етап е установено.

На въпроса, дали трябва да се разреши на чужди граждани собственост, отговорите се разпределят, както следва:

"Да могат да притежават"	22,3%
"Не трябва да могат да притежават"	64,4%
"Не може да прецени"	13,3%

За собственост върху земята:

"Да им се позволява"	8,7%
"Да не им се позволява"	77,7%
"Не може да прецени"	13,6%

Нека да припомним още веднъж, че за разлика от страни, като Чехия, Словакия, Полша и Унгария в страната на практика няма почти никакви сериозни покупки на собственост нито пък заявени намерения за такива покупки.

Важно е да се отбележи също, че въпреки отрицателното отношение на ОМ към възможността чужди граждани да придобиват собственост в страната, българският парламент прие закон, който е един от най-либералните закони в Източна Европа.

4. ДИФЕРЕНЦИАЦИЯ НА МНЕНИЯТА ЗА ЧУЖДИТЕ ИНВЕСТИЦИИ

Обществено мнение за ЧИ е формирано в различна степен при различните образователни, професионални и етнически групи.

Общественото мнение за чуждестранните инвестиции е формирано в по-голяма степен сред мъжете - 18,7% от изследваните през април 1993г. мъже нямат мнение за чуждите инвестиции, а при жените този дял е 29,4%. В това отношение обаче жените отбелязват известен напредък, доколкото през март 1992г., делът на нямащите мнение по този въпрос е бил 36,2%.

По-голяма част от българската етническа група вече има определени позиции по отношение на чуждестранните инвестиции, докато болшинството от етническите малцинства все още нямат изградено мнение по този въпрос. Само 19,3% от българите посочват, че нямат мнение, докато при турците този дял е 52,2%, при помаците -57,1%, а при циганите - 48,5%.

С нарастването на образователното равнище на респондента растат и информираността и активното отношение към чуждестранните инвестиции. От лицата с висше образование нямат мнение за чуждите инвестиции само 6%, а при тези без образование -74%.

С нарастването на възрастта нараства и неодобрението към чуждите инвестиции. Най-оптимистично са настроени младежите до 20г. - 61% от които считат, че чуждите инвестиции са полезни. При тридесетгодишните този дял е приблизително същият - 57,1%, при лицата между 31-40г. - 58%, 41-50г. - 44,8%, 51-60г. - 36,5% над 60 г. - 27%.

Очевидно демографските характеристики оказват съществено влияние върху общественото мнение за чуждите инвестиции. Обхватът на понятието "обществено мнение" за чуждите инвестиции е стеснен само до някои групи население. Едва ли може да се очаква в близка перспектива по-активно отношение на етническите малцинства, както и на нискообразованите лица, тъй като през последната година не е увеличен делът на онези от тях, които имат мнение за чуждите инвестиции.

Социално-икономическият статус на респондента също оказва съществено влияние върху отношението към чуждите инвестиции.

Самоопределящите се във висшата класа в най-голяма степен одобряват навлизането на чуждестранния капитал - 80% от тях, като само 20% считат, че то е опасно. При работническата класа това съотношение е 35,9:37,9, а при средната - 61,4:26,3 (април 1993).

Започналите частен бизнес по-добре от работещите в държавни предприятия разбират необходимостта от чуждестранни инвестиции. 75% от частните предприемачи и само 34% от работещите в държавния сектор одобряват тяхното навлизане (април 1993г). Ориентираните положително към частния сектор изразяват изключително високо одобрение на чуждите инвестиции. Те ги възприемат като носител на частната инициатива и предприемачеството, като друг начин за разширяване на частния сектор в страната, което според тях има решаващо значение за успеха на реформите. 73,9% от считащите, че всичко в икономиката трябва да бъде частна собственост посочват, че ефектът от проникването на чужди инвестиции е изцяло положителен.

Оказва се, че доходите на домакинството също оказват, макар и индиректно, влияние върху мнението на респондента за чуждите инвестиции. 81,3% от подобрилите своето материално положение респонденти считат чуждите инвестиции за полезни и само 23% от онези, които значително са го влошили. В оформянето на тези нагласи играе съществена роля не толкова някаква пряка перцепция към чуждите инвестиции, колкото негативизмът към промените в икономиката.

Мнението за чуждите инвестиции съществува в контекста на мнението за икономическите реформи. Тоест лицата, които имат положителни нагласи към пазарната икономика, приватизацията, връщането на земята и т.н, в по-голяма степен одобряват привличането на чуждестранни инвестиции. От лицата, които считат, че свободната пазарна икономика е правилната насока на реформите, 62% твърдят, че чуждите инвестиции са полезни, а само 26% че крият опасности. Обратно, от лицата, за които пазарната икономика е нещо погрешно, само 26,2% считат, че чуждите инвестиции са полезни, а 54,3% - че са опасни.

Подобна закономерност се забелязва и при отговорите на въпросите относно удовлетвореността от икономическите реформи.

Доволен ли сте от икономическите реформи?

	Чуждите	инвестиции са
полезни опасни		
Много доволни	67,9	25,0%*
Донякъде доволни	65,1	25,1%*
Донякъде недоволни	47,9	32,8%*
Напълно недоволни	35,6	43,4%*

* Останалите до 100% нямат мнение

Само 31,8% от тези, които считат, че сега нещата са по-зле отпреди 10 ноември 1989г., одобряват проникването на чуждите инвестиции, а при анкетираните за които сега е по-добре този дял е два пъти по-голям -64,9%.

Мненията за чуждестранните инвестиции са твърде политизирани. Това е и обща тенденция на обществените нагласи и оценки през прехода. Лицата, които не одобряват смяната на политическата система, са по-негативно настроени към чуждите инвестиции. За тях те са част от всичко ново, което те по принцип не приемат. Само 25% от тях посочват, че проникването на чужди инвестиции е полезно. А от одобряващите смяната на системата 60% са положително настроени към чуждите инвестиции. Още по-ярко се очертава политическият аспект на обществените нагласи към чуждите инвестиции при отговорите на въпроса, дали социализмът има бъдеще в страната. Вярващите в социализма не вярват в чуждите инвестиции - 61,5% от тях считат, че навлизането им е опасно. Обратно, от отричащите изцяло социализма само 19% намират, че чуждите инвестиции крият някои опасности за страната.

Членовете и симпатизантите на Българската социалистическа партия (бившата комунистическа) - са най-подозрителни към чуждите инвестиции.

Политическото разделение на общественото мнение за чуждите инвестиции е повлияно от политическите платформи и поведение на различните партии и техните лидери. Не всички партии виждат необходимост от капитали отвън за оздравяването на икономиката и разширяването на частния сектор. Заедно с илюзиите, че "сами ще се оправим" и носталгията по миналото в значителна част от населението се натрупват отрицателни нагласи към всичко ново и те ще се задълбочават с нарастването на неудовлетворението на тази част от обществото от реформите. Ето защо може да се предполага, че политическите фактори ще играят в бъдеще още по-голяма роля върху общественото мнение за чуждите инвестиции. Не са изключени сериозни политически дебати, които силно могат да повлияят върху либералната сега политика към чуждите инвестиции.

5. ОБЩЕСТВЕННОТО МНЕНИЕ ЗА ПРЕФЕРЕНЦИАЛНАТА ПОЛИТИКА СПРЯМО ЧУЖДЕСТРАННИЯ И МЕСТЕН БИЗНЕС

Множество общи становища и положително отношение като цяло характеризира общественото мнение за чуждестранните инвестиции. По принцип лицата, които имат съмнения и са против чуждестранния бизнес, отхвърлят преференциалната икономическа политика към тях. Сред одобряващите ги обаче по-голямата част също се обявява срещу преференциите за чуждия инвеститор.

Общественото мнение не подкрепя преференциалната търговска и данъчна политика спрямо чуждите инвестиции. 98% от анкетираните бизнесмени смятат, че на местния бизнес не трябва да се дават преференции пред чуждестранния. Болшинството от респондентите обаче, са и против преференциалното третиране на чуждестранния капитал

Само 24% от "бизнес елита" подкрепя предоставянето на данъчни облекчения на чуждестранните инвеститори, 20% - облекчения при лихвените проценти, 12% - преференции при наемането на сгради, 23% - предимството на чуждестранните фирми при участие в приватизацията.

"Българският бизнес" подкрепя политиката на стимулиране на чуждестранното инвестиране в някои депресивни райони на страната, в съответствие с регионалната политика на държавата.

Изследването на "бизнес елита" показва, че е различна и степента на одобрение на чуждестранните инвестиции в различните сектори на икономиката. Най-общо общественото мнение е за ограничаване проникването на чуждестранен капитал в транспорта, енергетиката, радиото и телевизията. Вложенията на чуждестранния бизнес в тежката индустрия се подкрепят.

6. ОТНОШЕНИЕ КЪМ ЧУЖДЕСТРАННИТЕ ИНВЕСТИЦИИ ОТ РАЗЛИЧНИ СТРАНИ

За очакванията и нагласите в общественото мнение по отношение на чуждите инвестиции може да се говори и в още един много важен ракурс - предпочитанията към чуждите инвеститори по страни.

Изследванията показват, че през периода 1990-1992г. общественото мнение има реална представа кои инвестиции преобладават в страната.

На въпроса *"Коя страна смятате, че развива най-активно стопанска дейност в страната⁹"* (респондентът трябва сам да посочи страната) се получават следните резултати:

	1990	1991	1992
Германия	23.9%	23.2%	24.5%
САЩ	16.1%	17.3%	15.9%
Франция	10.5%	5.3%	6.0%
Япония	6.5%	1.3%	2.3%

Както се вижда от таблицата, според общественото мнение (и според официалните данни до 1992 г.) преобладават инвестициите от Германия. Това може да се обясни с факта, че през 80-те години

Германия беше най-активния търговско-икономически партньор на страната след страните членки на СИВ. В този списък липсват австрийските инвестиции, които също имат значителен дял в българската икономика.

Най-положително е отношението на българите към германските инвестиции. Това може да се обясни с традиционно голямото влияние на тази страна в България след Освобождението от Османско владичество през 1878г. България е съюзник на Германия през двете световни войни. фаворизиращото обществено мнение за германските инвестиции остава непроменено през целия изследван период.

На въпроса *"Какви инвестиции предпочитате да навлязат в страната?"* (възможни са повече от един отговор) през април 1993 г. отговорите се разпределят по следния начин:

Германски	42,3%
Американски	35,2%
Френски	18,7%
Английски	18,1%
Японски	17,0%

Австрийски 11,1%

Италиански 10,5 %

Като втора страна се очертават Съединените щати, които подобно на Германия и през трите изминали години се оценяват положително от почти постоянен дял от респондентите. Обяснението на този факт е свързано по-скоро с лидиращото място на САЩ в световната политика, с навлизането на американските потребителски символи и много по-малко с реално икономическо присъствие в страната.

На трето място в предпочитанията на българите са френските и английските инвестиции.

Както общото обществено мнение, така и това на "бизнес елита" много силно се влияе от националната принадлежност на инвеститора. Българските бизнесмени предпочитат в най-голяма степен да партнират в бизнеса с представители от развитите страни, сред които на първо място с Германия, на второ - Англия и Франция, на трето - САЩ, на четвърто - Япония. Най-малък интерес и доверие сред българските бизнесмени имат тези от Румъния - само 12,2% от анкетиранията, към арабски бизнесмени - 25,6%, към турски - 31,0%, към руски - 31,0% и гръцки - 36,0%.

Оценката за ефекта на чуждестранните инвестиции съществено се различава в зависимост от националният им произход. В таблицата са показани отговорите на въпроса *"Какъв ще бъде ефекта от навлизането на капитали от следните страни?"*.

Страна	Положителен ефект	Отрицателен ефект
Германия	72.8%	0.9%
Франция	53.7%	1.8%
САЩ	50.8%	4.6%
Великобритания	47.7%	3.9%
Италия	41.2%	4.8%

"Бизнес елитът" одобрява и оценява положително инвестициите от тези страни. Мненията варират за различните страни, което показва силното влияние на геополитическите ориентации при оценката на такова икономическо явление като чуждестранното инвестиране. Друг фактор, обуславящ различията по страни, е опитът на българския бизнес от контактите с чуждестранните партньори. В това отношение Германия е най-добре позната. А всички страни, посочени в таблицата, се разглеждат

от респондента като такива с високоефективни икономики, развита техника и технологии, производствена култура и високо развита работна сила. Ето защо инвестициите от развитите страни се оценяват положително.

Политическите пристрастия на респондентите влияят също върху отношението им към националния произход на инвестициите. Последователите на СДС са по-положително настроени спрямо инвестициите от САЩ, докато избирателите на БСП са по-толерантни спрямо руските вложения.

Политическите предпочитания не влияят съществено върху отношението към немските инвестиции. 84% очакват положителен ефект от проникването им в страната. По отношение на американските инвестиции общественото мнение е различно в зависимост от политическите предпочитания на респондентите. По-малко от 2% от избирателите на СДС очакват отрицателен ефект от нахлуването на американски капитал, като сред поддръжниците на БСП този процент съответно е 7%. Повече от една трета от последователите на СДС подкрепят турските инвестиции срещу 10% от последователите на БСП.

7. ПРИВАТИЗАЦИЯ И ЧУЖДЕСТРАННИ ИНВЕСТИЦИИ

Състоянието на нашата икономика не дава основания да се предполага, че тя би била атрактивна за чуждестранните инвеститори. Като се добави към това и нестабилната политическа ситуация, бързо изменящото се данъчно законодателство, неефективно функциониращите държавни институции и т.н., изглежда нереалистично да очакваме чуждестранен интерес към държавните предприятия.

Данните за регистрираните дружества с чуждестранно участие (под и над 50%), обаче показват нарастващ интерес за инвестиране в страната. Техният общ брой надхвърля 3500 в края на февруари.

Голяма част от чуждите инвестиции навлизат и заемат позиции, създавайки ново пазарно пространство и нови стопански единици - "§гееп ПеИ шуге^теШ", а не съвместни дружества с български партньори. Някои от причините са забавянето на приватизацията, огромните дългове на държавните предприятия, както и изключително ограничената им свобода при договарянето и вземането на решения за сдружаване с чуждестранни партньори. Липсата на приватизационно пространство за чуждестранните инвестиции доведе до ситуация, при която в страната навлязоха много, но малки инвестиции. Те заеха "топлите ниши" на все още ненаситения пазар преди всичко чрез внос на потребителски стоки и услуги. Положителният ефект от тях върху общото развитие на пазара - конкуренцията и качеството на предлаганите стоки, е спорен. Още по-малко може да се твърди, че навлезлите досега инвестиции подпомагат реструктурирането на икономиката, преодоляването на икономическата криза, развитието на техниката и технологиите.

Един от основните механизми за проникване на чуждестранни инвестиции и особено на крупни е приватизацията на държавни предприятия. Участието на чуждестранни компании в нея се предхожда от инвестиционни проучвания, съществена част от които са установяването на контакти и анализът на състоянието на предприятието, което ще се приватизира.

Информацията от държавните предприятия какъв интерес и готовност се проявява за тяхното закупуване е от съществено значение за оформяне на приватизационни очаквания, особено сред вземащите решения в тази област.

Данните от проведеното от Центъра за изследване на демокрацията представително изследване на 612 държавни предприятия във всички отрасли на икономиката показват, че към приватизирането на 34,5% от тях е проявен интерес от чуждестранен партньор, към 32,7% - от български частни фирми и към 5,6% - от български държавни фирми.

Според директорите на 11,4% на сто от държавните предприятия, попаднали в извадката, чуждестранни компании са готови да купят изцяло предприятието. Чуждестранни купувачи са изразили готовност за участие в приватизацията чрез частично изкупуване на 23,1% от дружествата с държавно участие. Важно е да се отбележи, че не са били обект на интерес от страна на чуждестранни инвеститори само 30,1% от изследваните предприятия, а за участие в приватизацията на 13,8% се колебаят чуждестранни компании.

Очевидно основните конкуренти в приватизацията ще бъдат чуждестранните инвеститори и българските частни фирми.

Българските купувачи проявяват по-голям интерес към приватизацията на части от разпродаваните предприятия, докато чужденците в по-голяма степен са готови да купуват изцяло по-крупните обекти.

Оказва се, че към приватизацията на държавните предприятия се проявява интерес. Той зависи от скоростта и формите на приватизация, от конкурентноспособността на вътрешните купувачи, от политиката на държавата за конкретните обекти. Данните от изследването показват, че според директорите на около 8 на сто от дружествата с държавно участие те няма да се приватизират.

8. НАЙ-ПРИВЛЕКАТЕЛНИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ ЗА ЧУЖДЕСТРАННИЯ ИНВЕСТИТОР

Ако съдим по данните от изследването най-привлекателна за чуждестранния купувач е леката промишленост. От изследваните предприятия за 35,9% има готовност за пълно или частично изкупуване, за 21% се колебаят и само за 24,9% не е проявен никакъв интерес. В приватизацията на туризма също може да се очаква силно чуждестранно участие. 50% от изследваните 22 дружества в туризма половината имат шанса да бъдат изцяло купени от чуждестранни компании и лица, 6 -частично, за 3

няма информация и само към 2 не е проявен интерес от чуждестранен купувач.

Приватизацията на тежката индустрия не изглежда така безнадеждна, ако се съди по данните от изследването. За 8,3% от предприятията е изразена готовност от чуждестранни компании за закупуване изцяло и за 25% частично. Най-привлекателни за чуждестранния инвеститор в отраслов аспект са на първо място, леката промишленост, на второ - туризма и на трето - тежката промишленост.

За разлика от чужденците българските купувачи се интересуват най-много от приватизацията на обекти :на първо място в туризма (за 80% от предприятията в туризма попаднали в извадката частни фирми имат готовност да ги купят), на второ място банковото дело (съответно за 55,5% от банките в извадката), на трето място - битовите услуги (55,4%), търговията (43,8 %) и т.н. Очевидно индустриалните отрасли и изискващите по-големи капиталовложения все още не са привлекателни за българския инвеститор. Това се дължи както на обстоятелството, че в българския частен сектор не са натрупани достатъчно големи потенциални инвестиции, а от друга - българският капитал се стреми повече към отраслите с по-бърза възвращаемост и малък производствен риск. Така че изследването потвърди предположенията, че българският купувач ще бъде по-неконкурентноспособен от чуждестранния в приватизацията на българската индустрия.

Логично е да се предполага, че най-ефективните предприятия (онези, в които техниката се използва максимално и са най-печеливши) ще бъдат най-примамливите обекти за приватизация. Интересът на чуждестранния купувач намалява с намаляване степента на използване на техниката. За 50% от предприятията с най-висока степен на използване на техниката, е налице чуждестранен купувач. Оказа се, обаче, че обект на засилен интерес са и значителна част от предприятията с най-ниска степен на натоварване на машините - 27,5% от тях.

Подобна е ситуацията и при банкрутиралите предприятия. Чуждестранни купувачи са готови да купят изцяло или частично 34,4% от най-губещите и 33,4% от най-печелившите държавни предприятия, обект на изследването. Вероятно по- ниската цена на банкрутиралите предприятия засилва интереса на купувачите. От друга страна, може да се предполага, че изкуствените фалити също дават отражение върху тази наглед нелогична ситуация.

Чуждестранните купувачи се интересуват от закупуването предимно на предприятия, които произвеждат в по-голяма степен за износ. Почти половината от изследваните предприятия, работещи основно за външния пазар(45,5%) от тях и само 20% от ориентираните изцяло към вътрешния са обект на чуждестранен интерес. Обратно, при българските потенциални купувачи се очертава по-голям интерес към онези, които снабдяват вътрешния пазар.

Големината на обекта оказва съществено влияние върху техниките, характера и броя на участниците в приватизацията. За разлика от българските евентуални купувачи, изразили готовност да участват в приватизацията на 23,2%.от големите

предприятия (тези с персонал над 1000 работници), сред чуждестранните този дял е 40,9%. От изследваните 83 държавни предприятия с такъв размер на персонала 7,2% биха могли изцяло да се купят от чуждестранни компании и само 1% - от български. Чуждестранни инвеститори са проявили интерес само към една пета от малките предприятия с персонал под 100 работници.

9. НАЙ-НЕПРИВЛЕКАТЕЛНИТЕ ЗА ЧУЖДЕСТРАННИЯ КУПУВАЧ ПРЕДПРИЯТИЯ

Чуждестранните купувачи не проявяват никакъв интерес към участие в приватизацията в селското стопанство. На второ място по непривлекателност за тях са битовите услуги и строителството, а на трето транспорта. Това са и отраслите които по принцип имат в по-голяма степен местен характер и по-трудно привличат чуждестранни инвестиции. Най-често тяхното оживяване се извършва с държавни средства. В редица страни, например Гърция, Румъния и други достъпа на чуждестранни капитали към отрасли като селско стопанство, транспорт, енергетика се насърчава чрез преференциална кредитна политика, данъчни облекчения и други.

Не може да се очаква съществено чуждестранно инвестиране и закупуване на малките предприятия, както и на такива които работят само за вътрешния пазар. В това отношение изключение правят турските и гръцки инвеститори, както ще стане ясно по-долу.

Резултатите от изследванията на общественото мнение показват, че българите имат специфично отношение към инвестициите от съседните държави, които много бързо нарастват и заемат през последната година най-значителен дял от регистрираните чуждестранни инвестиции.

10. ИНВЕСТИЦИИТЕ ОТ БАЛКАНСКИТЕ ДЪРЖАВИ

Българското общество като цяло е положително настроено към чуждестранните инвестиции. То обаче е далеч по-критично към инвестициите от държавите, граничещи с България. Към своите съседи българите имат специфично отношение, дължащо се в главна степен на многовековното съжителство на Балканите. Сегашната обстановка на полуострова също оказва влияние върху чувствата на българите към другите балкански държави.

Какви са чувствата, които изпитвате най-общо към следните страни?

	много добри	по-скоро добри	по-скоро лоши	много лоши
Македония	23%	53%	6%	2%
Гърция	21%	53%	11%	5%
Румъния	8%	41%	28%	11%
Турция	12%	32%	35%	15%
Югославия	7%	32%	33%	19%

Най-лоши чувства към Турция изпитват избирателите на БСП, а към Югославия - привържениците на СДС. По етнически признак при българите лек превес имат отрицателните чувства към Турция, а при циганското малцинство - към Румъния. Трябва да се отбележи, че през последните три години отрицателните чувства на българите спрямо Турция значително са намалели. До лятото на 1992 г. българите бяха склонни да изпитват повече отрицателни чувства към Турция. Това се дължи на множество фактори, които могат да се разделят на две групи - от далечното и от близкото минало, фактор от далечното минало е споменът за турското владичество над България продължило близо пет века и завършило през 1878 г. фактори от близкото минало са идеологическото и военно противопоставяне по време на комунистическия режим и наличието на значително турско малцинство в страната (според последното преброяване от декември 1992 г. 9,7% от населението). В голяма степен отношението на българите към Турция днес се изгражда според състоянието на междуетническите отношения в страната. През последните три години отношенията между българското мнозинство и турското малцинство отбелязоха значително подобрение, което накара и мнозина българи да не гледат с предишната подозрителност на Турция и турците.

Все пак голяма част от българите остават доста резервирани спрямо Турция, като сред тях преобладават симпатизантите на БСП. Социалистическата партия наложи в първия вариант на Закона за чуждестранните инвестиции бариера от 50 000 американски долара, която в значителна степен засягаше интересите на по-дребни потенциални инвеститори от Турция. С мнозинството на БСП парламентът гласува в новата конституция текст, който забраняващ на чужди граждани да закупуват земя в България. Този текст отговаряше на широко пропагандираната от социалистите теза, че турците са готови да изкупят земята в пограничните райони.

Изследването на "бизнес елита" показва отношението на българските частни предприемачи и мениджъри на държавни фирми към потенциалните инвестиции от съседни държави. Трябва да се отбележи, че икономическият елит се влияе по-малко от геополитическите тежнения, отколкото общественото мнение като цяло.

На въпрос "Ако имахте възможност да избирате между различни партньори, в

какво степен бихте се доверили на ..." те отговарят по следния начин:

	голяма степен	отчасти	малко	никак
Представители на гръцки фирми	9,6%	29,4%	24,9%	18,3%
Представители на турски фирми	5,6%	25,2%	26,6%	24,6%
Представители на румънски фирми	1,3%	10,9%	18,1%	43,7%
(за сравнение) американски фирми	29%	31.2%	8.6%	6.2%

Отговорите на българските бизнесмени ясно показват, че дружествата от балканските държави не се радват на особено голям авторитет сред тях. Те са далеч по-малко предпочитани от партньорите от САЩ и Западна Европа. Все пак може да се отбележи, че гръцките компании се ползват с по-голямо доверие сред българските мениджъри отколкото турските. Спрямо компаниите от Румъния, с която България има най-дълга държавна граница, отношението е по-скоро негативно.

Заради изброените по-рано фактори Гърция има предимство пред своя балкански конкурент Турция и по отношение на предпочитанията към гръцки капитали. Според българския "бизнес елит" навлизането на капитали в българската икономика от тези две страни има:

	положителни страни	положителни и отрицателни	отрицателни страни
Гърция	24%	52%	16%
Турция	13%	43%	34%
САЩ (за сравнение)	51%	37%	5%

Една от причините да се гледа с недоверие на инвестициите от тези две балкански страни е общото впечатление, че бизнесмените от Турция и Гърция по-рядко реинвестират своите печалби в България, а ги изнасят. Според мнозина те не донсят нищо ново, а експлоатират дефицитите на пазара и икономическия колапс.

А. ГЪРЦИЯ

Според изследването на ЦИД от октомври 1992 г. гръцките инвеститори проявяват най-силен интерес към приватизацията в леката промишленост (44%), тежката промишленост (28%), туризма (11%) и т.н. Гръцки фирми са готови да закупят дялове най-вече от печеливши предприятия (64%), по-слаб е техният интерес към губещите (29%). Гръцките компании предпочитат да участвуват в приватизацията на фирми, които работят както за вътрешния така и за външния пазар (64%), следвани от предприятия, ориентирани изцяло към вътрешния (23%). Според демоскопското проучване на българския "бизнес елит" гръцки инвеститори са проявили интерес към частично и цялостно закупуване на 17% от българските предприятия. По този показател те са на второ място след безспорния лидер Германия.

Според данни на Министерството на финансите към 1 февруари 1993 г. регистрираните инвестиции от Гърция за последната година се равняват на около 46 милиона американски долара. Трябва все пак да се отбележи, че стотици малки гръцки инвестиции, най-вече малки магазини и ресторанти, не са регистрирани.

Гръцките и смесените дружества с гръцко участие са най-силно застъпени в големите градове: София, Пловдив и Варна, както и в районите на Благоевград и Хасково, намиращи се непосредствено близост до двата единствени гранични пункта на българо-гръцката граница Кулата и Орменион. Гръцките бизнесмени от своя страна произхождат главно от районите на Северна Гърция и най-вече от гръцка Македония.

Изследване, направено в Гърция от Центъра за европейски проучвания (ЕКЕ), показва, че към началото на 1993 г. в България действуват активно 5000 гръцки дружества. По този показател България е водеща в гръцките инвестиции на Балканите. На въпрос кой сектор смятат за най-перспективен за инвестиране в България, 32% от анкетираните заявяват туризма, 27% - търговията, 13% - селското стопанство, 12% - леката промишленост, по 4% - тежката и военната промишленост и 8% - други отрасли. Анкетата показва, че гръците предпочитат да инвестират в отрасли с бърза възвращаемост и малък риск. Засега гръцките бизнесмени явно се ориентират към подхода "§geep HeИ 1nye81теп1". Една от причините най-вероятно е забавянето на приватизацията в България.

Б: ТУРЦИЯ

Според изследването на "българския бизнес" елит от октомври 1992 г. турски компании биха участвували в приватизацията най-вече на предприятия от леката промишленост (48%), от тежката (23%) и от туризма (12%). Турците се насочват най-вече към печелившите предприятия (63%) и по-малко на губещите (29%). Предимство за тях имат фирмите произвеждащи както за българския така и за чужди пазари (63%), следвани от насочените повече към външни пазари (22%). Характерно за турските компании, което ги различава от общия тренд, е че те проявяват също интерес към приватизацията на селскостопански предприятия. От изследваните предприятия в този отрасъл към една четвърт от тях съществува интерес от потенциален турски купувач. Турски инвеститори са проявили интерес към 16% от българските предприятия. По този показател те отстъпват на Германия и Гърция, но изпреварват САЩ.

Независимо, че демонстрират желание за инвестиции във вече изградената производствена база, засега турските инвеститори предпочитат т.нар. "Şgeep Glela шуезГтеШ". Бизнесмени от Турция регистрират в България най-често дружества със 100% участие и без сдружаване с български партньори. Вероятно това се дължи на все още негативното мнение на българите спрямо турските инвестиции. Турските фирми създават най-често хлебопекарни, магазини, малки ресторантчета и сладкарници. Като цяло средните инвестиции от тази страна имат малък размер. Засега турските компании в България са силно застъпени единствено в районите, където живее турско малцинство (според преброяването от 1992 г. - 9,7% от населението). Потенциалните турски инвеститори също проявяват интерес към предприятия в тези райони. За това има няколко причини. Общуването на турски език улеснява турските фирми, те срещат и по добро отношение сред етническите турци. **От** друга страна, много от турските инвеститори в България сега се завръщат в страната, след като са се изселили от нея през 1950-51 и 1969-78 г. Емигриралите след 1989 г. са запазили дори българското си гражданство.

Бившият турският президент Тургут Йозал и други представители на правителството в Турция неколkokратно заявяваха, че Турция ще поощрява инвестициите в България. Докато беше жив Тургут Йозал дори предложи Турция да кредитира етническите турци в България, които желаят да закупят земя и недвижимо имущество. Турското правителство отдавна подготвя проект за инвестиране в районите с компактно турско население в България. Тези райони са силно засегнати от икономическата криза и безработицата, което кара населенето масово да емигрира в Турция. За да спре този поток, Турция подготвя програма, която ще бъде финансирана от външнотърговската Ексимбанк и ще бъде насочена към улесняването на инвестициите от Турция към районите на североизточна и югоизточна България.

Останалите балкански държави, доскоро управлявани от комунистически режими, имаха (както и България) икономики с централно планиране и твърде малък

дъл частна собственост. Нито Румъния, нито Албания, Македония или нова Югославия са способни да инвестират в България в близките години. Все пак вече са регистрирани немалък брой смесени дружества между фирми от България и тези страни. Особено интензивна става търговията на България с Македония и Албания, за които вносът от България вече има и най-голям относителен дял. Ембаргото, наложено на Сърбия и Черна гора, прекъсна темпа на засилваща се търговия между двете страни. Днес се забелязва по-скоро отлив на капитали от остатъчна Югославия. Вероятно в България оперират югославски фирми, които се опитват да нарушават ембаргото, но се забелязва и друг процес. Граждани и фирми от Сърбия внасят спестяванията си във валута в български банки след зачестилите банкови фалити в Белград.

Основният интерес на компаниите от Турция и Гърция е насочен към търговията. Предстоящата приватизация поражда интерес към леката и тежката индустрия. Това се обуславя от наличието на квалифицирана работна сила, ниското заплащане на труда, ниските транспортни разходи и др. От тези две страни има дори известно поощряване на инвестициите в България. За Гърция това е свързано с няколко програми на Европейската общност. Турция подготвя програма за инвестиране в районите с компактно турско етническо население с цел да спре емиграцията на тези хора. От останалите балкански държави едва ли могат да се очакват инвестиции в близък план. Независимо от размера и последиците от инвестициите, идващи от съседни държави, общественото мнение в България ще остане особено чувствително към тях.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Макар че в България не се наблюдава масово навлизане на чуждестранни инвестиции, вече е оформено общественото мнение към тях. По-ниско образованите групи и етническите малцинства в по-малка степен са подготвени да изразяват становищата относно чуждите инвестиции. Като цяло общественото мнение е добронамерено и положително чуждия капитал, но различните групи от населението се отнасят по различен начин към тях. Политическите пристрастия и геополитическите ориентации доминират в оценката за чуждестранните инвестиции.

Изненадващ е високият интерес от страна на чужди инвеститори към приватизацията на българските държавни предприятия, включително и банкрутиралите. За съжаление този интерес се препятства както от забавянето на приватизацията, така и от множество бюрократични пречки и ограничения пред чуждестранния инвеститор. Усъвършенстването на институционалната система и държавната политика за насърчаване на чуждестранните инвестиции ще спомогне интересът на чуждестранните инвеститори да се превърне в действителност.